

macula judiciorum posse non videbatur. Homines, quos cæteris vitiiis, atque omni dedecore infames videbant, eos hæc quoque subscriptione notare voluerunt, & eo magis, quod illo ipso tempore, illis censoribus erant judicia cum equestri ordine¹⁷ communicata: ut viderentur per hominum idoneorum ignominiam sua auctoritate illa judicia cum equestri ordine reprehendisse.

Quod si hanc apud eos ipsos censores mihi, aut alii causam agere licuisset, hominibus tali prudentia certe probavissetem (res enim indicat) nihil ipsos habuisse cogniti, nihil comperti: ex tota ipsa subscriptione rumorem quandam & plausum popularem esse quaesitum. Nam in L. Popillium, qui Oppianicum condemnarat, subscripsit L. Gellius, quod is pecuniam accepisset, quo innocentem condemnaret. Jam id ipsum quantæ divinationis est, scire, innocentem fuisse reum, quem fortasse nunquam viderat, cum homines sapientissimi, iudices, ut nihil dicam de iis, qui condemnarunt, causa cognita, sibi dixerint non liquere?

Verum esto. Condemnat Popillium Gellius: iudicat, accepisse a Cluentio pecuniam. Negat hoc Lentulus. Nam Popillium, quod erat libertini filius, in senatum non legit: locum quidem senatorium ludis, & cætera ornamenta reliquit, & eum omni ignominia liberat. Quod cum facit, iudicat, ejus sententia gratis esse Oppianicum condemnatum. Et eundem Popillium postea Lentulus in ambitus iudicio pro testimonio diligentissime laudat. Quare, si neque L. Gellii iudicio stetit Lentulus, neque Lentuli existimatione contentus fuit Gellius; & si uterque censor censoris opinione standum non putavit: quid est, quamobrem quisquam nostrum censorias subscriptiones omnes, fixas, & in perpetuum ratas putet esse oportere?

XLVIII. At in ipsum Avitum animadverterunt. Nullam quidem ob turpitudinem, nullam ob totius vitæ non dicam vitium, sed erratum. Neque enim hoc homine sanctior, neque probior, neque in omnibus officiis retinendis diligentior esse quiquam pot-

¹⁷ Cum equestri ordine] Simul cum eque- legem de communicandis iudiciis necessa-
stri ordine, illa iudicia reprehendente: ut riam fuisse ostenderet. Idem.

potest: neque illi aliter dicunt: sed eandem illam famam iudicii corrupti secuti sunt. Neque ipsi secus existimant, quam nos existimari volumus, de hujus pudore, integritate, virtute: sed parant prætermitti accusatorem non potuisse, cum animadversum esset in iudices. Qua de re tota si unum factum ex omni antiquitate protulero, plura non dicam.

Non enim mihi exemplum summi & clarissimi viri, P. Africani, prætereundum videtur: qui cum esset censor, & in equitum censu C. Licinius Sacerdos prodierat, clara voce, ut omnino concio audire posset, dixit se scire, illum verbis conceptis pejerasse. Si quis contra dicere vellet, usurum esse eum suo testimonio. Deinde cum contra nemo diceret, iussit equum traducere. Itaque is, cujus arbitrio & populus Romanus, & cæteræ gentes contentæ esse consueverant, illum verbis conceptis ad ignominiam alterius contentus non fuit. Quod si hoc Avito facere licuisset, facile, illis ipsis iudiciis, & falsæ suspicioni, & invidiæ populariter excitatæ restitisset.

Unum etiam est, quod me maxime conturbat, cui loco respondere posse vix videor, quod elogium recitasti de testamento Gn. Egnatii, patris, hominis honestissimi videlicet & sapientissimi, idcirco se exheredasse filium, quod is ob Oppianici damnationem pecuniam accepisset. De cujus hominis levitate & inconstantia plura non dicam. Hoc testamentum ipsum, quod recitas, ejusmodi est, ut ille, cum eum filium exheredaret, quem oderat, ei filio coheredes homines alienissimos conjungeret, quem diligebat. Sed tu, Atti, consideres, censo, diligenter, utrum censorum iudicium grave velis esse, an Egnatii. Si Egnatii: leve est, quod censores de cæteris subscriperunt. Ipsum enim Gn. Egnatium, quem tu gravem esse vis, ex senatu eiecerunt. Sin autem censorum: hunc Egnatium, quem pater censoria subscriptione exheredavit, censores in senatu, cum patrem eiecerent, retinuerunt.

XLIX. At enim senatus universus iudicavit, illud corruptum esse iudicium. Quomodo? Suscepit causam. An potuit rem delatam ejusmodi repudiare? cum tribunus plebis, populo concitato, rem pene ad manus revocasset: cum vir optimus, & homo

homo innocentissimus, pecunia circumventus esse diceretur: cum invidia flagraret ordo senatorius: potuit nihil decerni? potuit illa concitatio multitudinis sine summo periculo reipublicæ repudiari? At quid est decretum? quam sapienter? quam diligenter? *Si qui sunt, quorum opera factum sit, ut iudicium publicum corrumpere.* Utrum videtur senatus id factum iudicare: an, si factum sit, moleste graviterque ferre? Si ipse A. Cluentius sententiam de iudiciis rogaretur, aliam non diceret, atque si dixerunt, quorum sententiis Cluentium condemnatum esse dicitis.

Sed quæro a vobis, num istam legem ex isto senatusconsulto L. Lucullus consul, homo sapientissimus, tulerit: num anno post M. Lucullus, & C. Cassius, in quos¹⁸ tum consules designatos idem illud senatus decreverit. Non tulerunt. Et quod tu Aviti pecunia factum esse arguis, neque id ulla vel tenuissima suspitione confirmas, factum est primo illorum æquitate, & sapientia consulum, ut id, quod senatus decreverat, ad illud invidiæ præfens incendium restinguendum, id postea referendum ad populum¹⁹ non arbitrarentur. Ipse deinde populus Romanus, qui L. Quintii tribuni plebis fectis querimoniis antea concitatus, rem illam & rogationem flagitabat, idem C. Junii filii, pueri parvuli, lacrymis commotus, maximo clamore & concursu totam illam legem & quæstionem repudiavit. Ex quo intelligi potuit id, quod sæpe dictum est: ut mare, quod sua natura tranquillum sit, ventorum vi agitari atque turbari; sic & populum Romanum sua sponte esse placatum, hominum seditiosorum vocibus, ut violentissimis tempestatibus, concitari.

L. Est etiam reliqua permagna auctoritas, quam ego turpiter pene præterii. Mea enim esse dicitur. Recitavit ex oratione nescio qua Attius, quam meam esse dicebat, cohortationem quandam iudicum ad honeste iudicandum, & commemoracionem tum illorum iudiciorum, quæ probata non essent,

¹⁸ In quos] Corruptum locum ita sanari posse arbitror: In quibus tum consules designatis idem illud senatus decreverit. Idem.
¹⁹ Referendum ad populum] Ferri ad populum, dicitur, non referri. Itaque malim hic, ferendum, idem. Dred. uterque Francii, editiones antiquæ omnes, posterendum. Grævius.

tum illius ipsius iudicii Juniani: perinde quasi ego non ab initio hujus defensionis dixerim, invidiosum illud fuisse iudicium: aut, cum de infamia iudiciorum, quæ probata non essent, disputarem, potuerim illud, quod tam populare esset, in illo tempore præterire. Ego vero, si quid ejusmodi dixi, neque cognitum commemoravi, neque pro testimonio dixi, & illa oratio potius temporis mei, quam iudicii & auctoritatis fuit. Cum enim accularem, & mihi initio proposuissem, ut animos & populi Romani & iudicum commoverem, cumque omnes offensiones iudiciorum non ex mea opinione, sed ex hominum rumore proferrem, istam rem, quæ tam populariter esset agitata, præterire non potui. Sed errat vehementer, si quis in orationibus nostris, quas in iudiciis habuimus, auctoritates nostras consignatas se habere arbitratur. Omnes enim illæ orationes causarum & temporum sunt, non hominum ipsorum ac patronorum. Nam, si causæ ipsæ pro se loqui possent, nemo adhiberet oratorem. Nunc adhibemur, ut ea dicamus, non quæ nostra auctoritate constituantur; sed quæ ex re ipsa, causaque ducantur. Hominem ingeniosum, M. Antonium, ajunt solitum esse dicere, *idcirco se nullam unquam orationem scripsisse, ut, si quid aliquando quod non opus esset, ab se esset dictum, posset se negare dixisse:* perinde quasi, quid a nobis dictum, aut actum sit, id nisi literis mandaverimus, hominum memoria non comprehendatur.

LI. Ego vero in isto genere libentius cum multorum, tum hominis eloquentissimi & sapientissimi, L. Crassi²⁰, auctoritatem sequor, qui cum L. Plancium defenderet, accusante M. Bruto, homine in dicendo vehementi & callido, cum Brutus, duobus recitatoribus constitutis, ex duabus ejus orationibus capita alterna, inter se contraria, recitanda curasset, quod in dissuacione rogationis ejus, quæ contra coloniam Narbonensem ferebatur, quantum potest, de auctoritate senatus detrahit: in suacione legis Serviliæ summis ornat senatum laudibus: & multa in equites Romanos cum ex ea oratione asperius dicta recitavit.

Tom. V. M citat-

²⁰ L. Crassi] Vide lib. II. de Orat. cap. 55.

citasset, quo animi illorum iudicium in Crassum incenderentur; aliquantum esse commotus dicitur.

Itaque in respondendo primum exposuit utriusque rationem temporis, ut oratio ex re & causa habita videretur: deinde, ut intelligere posset Brutus, quem hominem, & non solum qua eloquentia, verum etiam quo lepore, & quibus facietis præditum lacessisset; tres & ipse excitavit recitatores cum singulis libellis, quos M. Brutus, pater illius accusatoris, de iure civili reliquit. Eorum initia cum recitarentur, ea, quæ vobis nota esse arbitror: *Forte evenit, ut ruri in Privernate essemus ego, & Brutus filius*: fundum Privernatem flagitabat. *In Albano eramus ego, & Brutus filius*: Albanum poscebat. *In Tiburta forte cum assedissemus ego, & filius Brutus*: Tiburtem fundum requirebat. Brutum autem, hominem sapientem, quod filii nequitiam videret, quæ prædia ei relinqueret, testificari dicebat voluisse. Quod si potuisset honeste scribere, se in balneis cum id gratis filio fuisse, non præterisset. Eas se tamen ab eo balneas non ex libris patris, sed ex tabulis, & ex censu quærere. Crassus tum ita Brutum ultus est, ut illum recitationis suæ poeniteret. Moleste enim fortasse tulerat, se in iis orationibus reprehensum, quas de republica habuisset: in quibus forsitan magis requiratur constantia.

Ego autem illa recitata esse non moleste fero. Neque enim ab illo tempore, quod tum erat, neque ab ea causa, quæ tum agebatur, aliena fuerunt: neque mihi quidquam oneris suscepti, cum ista dixi, quo minus honeste hanc causam, & libere possem defendere. Quod si velim constiteri, me causam A. Cluentii nunc cognoscere, antea fuisse in illa opinione populari: quis tandem id possit reprehendere? Præsertim, Iudices, cum a vobis quoque ipsis hoc impetrare sit æquissimum, quod ego & ab initio petivi, & nunc peto, ut, si quam hæc graviolem de illo iudicio opinionem attulistis, hanc causa perspecta, atque omni veritate cognita, deponatis.

III. Nunc, quoniam ad omnia, quæ abs te dicta sunt, T. Atti, de Oppianici damnatione respondi: confiteare necesse est, te opinionem multum sefellisse, quod existimaris, me

causam A. Cluentii non factio ejus, sed lege defensuram. Nam hoc persæpe dixisti, tibi sic renuntiari, me habere in animo causam hanc præsidio legis defendere. Itane est? ab amicis videlicet imprudentes prodimur? & est nescio quis de iis, quos amicos nobis arbitramur, qui nostra consilia ad adversarios deferat? Quisnam tibi hoc renuntiavit? quis tam improbus fuit? cui ego autem narravi? Nemo, ut opinor, in culpa est: sed nimirum tibi istuc lex ipsa renuntiavit. Sed num tibi ita defendisse videor, ut tota in causa mentionem ullam fecerim legis? Num secus hanc causam defendissem, hac si lege Avitus teneretur? Certe ut hominem confirmare oportet, nullus est locus a me purgandi istius invidiosi criminis prætermittendus.

Quid ergo est? quæret fortasse quispiam, displiceatne mihi, legum præsidio a capite periculum propulsa. Mihi vero, Iudices, non displicet: sed utor instituto meo. In hominis honesti pudentisque iudicio, non solum meo consilio uti consuevi, sed multum etiam ejus, quem defendo, & confisio, & voluntati obtempero. Nam, ut hæc ad me causa delata est: qui leges eas, ad quas adhibemur, & in quibus versamur, nosse deberem: dixi Avito statim, de eo, *Qui coisser*²³, quo quis condemnaretur, illum esse liberum: teneri autem nostrum ordinem. Atque ille me orare & obsecrare cœpit, ut ne sese lege defenderem. Cum ego, quæ mihi viderentur, dicerem: traduxit me ad suam sententiam. Affirmabat enim lacrymans, non se cupidiorum esse civitatis retinendæ, quam existimationis. Morem homini gessi: & tamen idcirco feci, (neque enim id semper facere debemus) quod videbam, per se, ipsam causam copiosissime sine lege posse defendi. Videbam, in hac defensione, qua jam sum ulus, plus dignitatis: in illa, qua me hic uti noluit, minus laboris futurum. Quod si nihil

²¹ *Lege*] Qua soli senatores tenebatur. re? *Grævius*.

Avitus autem senator non erat. *Man.*

²² *Certe ut hominem confirmare oportet*] in alicujus caput, ut condemnaretur. *Cæsar* semper seque accipitur in ipsam partem. Quid sibi velint hæc verba, ignoto. Absesse possent sine detrimento ullo sententiæ. Sed *Hinc coissiones*, sunt scilicet conventionalia. *Idem*.

aliud esset actum, nisi ut hanc causam obtinerem, lege recitata, perorassem.

LIII. Neque me illa oratio commoveret, quod ait Attius, indignum esse facinus, si senatori iudicio quemquam circumveniret, legibus eum teneri: si eques Romanus hoc idem fecerit, non teneri. Ut tibi concedam, hoc indignum esse, (quod cuiusmodi sit, jam videro) tu mihi concedas necesse est, multo esse indignius, in ea civitate, qua legibus contineatur, discedi a legibus. Hoc enim vinculum est huius dignitatis; qua fruimur in republica; hoc fundamentum libertatis, hic fons æquitatis. Mens, & animus, & consilium, & sententia civitatis, posita est in legibus. Ut corpora nostra sine mente: sic civitas sine lege, suis partibus, ut nervis, ac sanguine, & membris, uti non potest. Legum ministri, magistratus: legum interpretes, iudices: legum denique idcirco omnes servi sumus, ut liberi esse possimus.

Quid est, Q. Nafso, cur tu in hoc sexto loco fideas? Quæ vis est, qua abs te hi iudices, tali dignitate præditi, coercantur? Vos autem, iudices, quamobrem ex tam magna multitudine civium tam pauci de hominum fortunis sententiam fertis? Quo jure Attius, quæ voluit, dixit? Cur mihi tamdiu potestas dicendi datur? Quid sibi autem illi scribæ, quid listores, quid cæteri, quos apparere huic quæstioni videro, volunt? Opinor hæc omnia lege fieri, totumque hoc iudicium (ut antea dixi) quasi mente quadam regi legis, & administrari. Quid ergo est? hæc quæstio sola ita gubernatur? Quid M. Platorii, & C. Flamini inter sicarios? quid C. Orchinii peculatus? quid mea de pecuniis repetundis? quid C. Aquilii, apud quem nunc de ambitu causa dicitur? quid reliquæ quæstiones? Circumspicite omnes reipublicæ partes: omnia legum imperio & præscripto fieri videbitis. Si quis apud me te, T. Atti, reum velit facere: clames, te lege pecuniarum repetundarum non teneri. Neque hæc tua recusatio confessio sit captæ pecuniæ: sed laboris, sed periculi non legitimi declinatio.

LIV. Nunc, quid agatur, & quid abs te juris constitatur, vide.

vide. Jubet lex ea, qua lege hæc quæstio constituta est, iudicem quæstionis, hoc est, Q. Voconium, cum iis iudicibus, qui ei obvenerint, (vos appellat, iudices,) quærere de veneno. In quem quærere? Infinitum est. *Quicumque fecerit, vendiderit, emerit, habuerit, dederit.* Quid eadem lex statim adjungit? *Recita. Deque ejus capite quærito.* Cujus? qui coierit? convenit? Non ita est. Quid ergo est? dic. *Qui tribunus militum legionibus quatuor primis, quive quæstor, tribunus plebis.* Deinceps omnes magistratus nominavit. *Quive in senatu sententiam dixit, dixerit.* Quid tum? *Qui eorum coierit, coierit, convenit, convenerit, quo quis iudicio publico condemnaretur.* Qui eorum? Quorum? Videlicet, qui supra scripti sunt. Quid interest, utro modo scriptum sit? Et si est apertum, tamen ipsa lex docet. Ubi enim omnes mortales alligat, ita loquitur: *Qui venenum malum fecit, fecerit.* Omnes viri, mulieres, liberi, servi in iudicium vocantur. Si item de coitione voluisset: adjunxisset, *Quive coierit.* Nunc ita est, *Deque ejus capite quærito: qui magistratum habuerit, quive in senatu sententiam dixerit: qui eorum coierit, coierit.*

Num is Cluentius? certe non est. Quis ergo est Cluentius? qui tamen defendi causam suam lege nolit. Itaque abjicio legem: morem Cluentio gero: tibi tamen, Atti, pauca, quæ ab hujus causa sejuncta sunt, respondebo. Est enim quiddam in hac causa, quod Cluentius ad se; est aliquid, quod ego ad me putem pertinere. Hic sua putat interesse, se re ipsa, & gesto negotio, non lege defendi: ego autem mea existimo interesse, me nulla in disputatione ab Attio videri esse superatum. Non enim mihi hæc causa sola dicenda est. Omnibus hic labor meus propositus est, quicumque hac facultate defensionis contenti esse possunt. Nolo, quemquam eorum, qui adsunt, existimare, me, quæ de lege ab Attio dicta sunt, si reticuerim, comprobare. Quamobrem, Cluenti, de te tibi obsequor: neque ego legem recito, neque hoc loco pro te dico; sed ea, quæ a me desiderari arbitror, non relinquam.

LV. Iniquum tibi videtur, Atti, esse, non iisdem legibus omnes teneri. Primum (ut id iniquissimum esse confitear) hujus.

huiusmodi est, ut commutatis eis opus sit legibus, non ut iis, quæ sunt, non pareamus ²⁴. Deinde quis unquam hoc senator accusavit, ut, cum altio rem gradum dignitatis, beneficium populi Romani esset consecutus, eo se putaret durioribus legum conditionibus uti non oportere? Quam multa sunt commoda, quibus caremus: quam multa molesta ac difficilia, quæ subimus? atque hæc omnia tantum honoris & amplitudinis commodis compensantur. Converte nunc te ad equestrem ordinem, atque in cæteros ordines; easdem vitæ conditiones non perferent. Putant enim minus multos sibi laqueos legum, & conditionum, ac iudiciorum propositos esse oportere, qui in summum locum civitatis aut non potuerunt ascendere, aut non petiverunt.

Atque, ut omittam leges alias omnes, quibus nos tenemur; cæteri autem sunt ordines liberati: hanc ipsam legem, *Ne quis iudicio circumveniretur*, C. Gracchus tulit: eam legem pro plebe, non in plebem tulit. Postea L. Sylla, homo a populi causa remotissimus, tamen, cum ejus rei quæstionem hac ipsa lege constitueret, qua vos hoc tempore iudicatis, populum Romanum, quem ab hoc genere liberum acceperat, alligare novo quæstionis genere ausus non est. Quod si fieri posse existimasset: pro illo odio, quod habuit in equestrem ordinem, nihil fecisset libentius, quam omnem illam acerbiteratam proscriptionis suæ, quæstus in veteres iudices ²⁵, in hanc unam quæstionem contulisset.

Nec

²⁴ Primum (ut id iniquissimum esse confitear) huiusmodi est, ut commutatis eis opus sit legibus; non ut iis, quæ sunt, non pareamus. Mendosus videtur quibusdam esse hic locus. Atqui sanus est, neque ad intelligendum difficultis, si modo cogites, in his (ut id iniquissimum esse confitear) concessionem esse oratoriam. Attius dixerat, iniquum fore, si non iisdem omnes legibus tenerentur. Cicero respondet concedendo primum, deinde negando. Iniquum id esse ais. Esto iniquum, ac si ita vis, iniquissimum. Id si idem tibi, & confitear, cuiusmodi est? quid tum? quid efficies? Id unum: Opus esse commutatis eis legibus: eas mutari leges

oportere. Non autem id eiusmodi est, ut non pareamus iis legibus, quæ sunt constitutæ. Deinde id nego iniquum esse. Quis enim unquam hoc senator accusavit, &c. Odinus.

²⁵ Quæstus in veteres iudices. Quæstus in aliquem, non dicitur Latiè, sed, quæstus de aliquo. Hoc igitur torum deleri iussit. Laniarius. Lego, dissentientibus antiquis libris, Quæ est usus in veteres iudices. Atque hac ego conjectura, nec a veteri scriptura longius discedente, & sententiam illustrante, magno opere delector. Quid enim est? Quæstus in veteres iudices? quanto autem aptius, Acerbiteratam proscriptionis suæ, quæ est usus in veteres iudices? Veteres enim iudices,

Nec nunc quidquam agitur, (michi credite, Iudices, & prospicite id, quod providendum est) nisi, ut equester ordo in huiusce legis periculum includatur. Neque hoc agitur ab omnibus, sed a paucis. Nam ii senatores, qui se facile tuerentur integritate & innocentia, quales (ut vere dicam) vos estis, & cæteri, qui sine cupiditate vixerunt, equites ordini senatorio dignitate proximos, concordia conjunctissimos esse cupiunt: sed ii, qui se volunt posse omnia, neque prætereâ quidquam esse aut in homine ullo, aut in ordine: hoc timore metu se putant equites Romanos in potestatem suam redacturos, si constitutum est, ut de iis, qui rem iudicarent, huiusmodi iudicia fieri possint. Vident enim auctoritatem huius ordinis confirmari: vident iudicia comprobari: hoc metu propositum, evellere se aculeum severitatis vestræ posse confidunt. Quis enim de homine audeat, paulo majoribus opibus prædito, vere & fortiter iudicare; cum videat, sibi de eo, quod coierit, aut consenserit, causam esse dicendam?

LVI. O viros fortes, equites Romanos! qui homini clarissimo ac potentissimo, M. Druso, tribuno plebis restiterunt, cum ille nihil aliud ageret cum illa cuncta, quæ tum erat, nobilitate, nisi uti, qui res iudicassent, huiusmodi quæstionibus in iudicium vocarentur. Tunc C. Flavius Pusio, Cn. Titinnius, C. Mæcenas, illa robora populi Romani, cæterique huiusmodi ordinis, non fecerunt idem, quod nunc Cluentius, ut aliquid culpæ suscipere se putarent; recusando: sed apertissime repugnarunt, cum hæc recusarent, & palam fortissime, atque honestissime dicerent, se potuisse iudicio populi Romani in amplissimum locum pervenire, si sua studia ad honores petendos conferre voluissent; sese vidisse, in ea vita qualis splendor inesset, quanta ornamenta, quæ dignitas: quæ se non contempnisse, sed ordine suo, patrumque suorum, contentos fuisse, & vitam illam tranquillam & quietam, remotam a procellis invidiarum, & huiusmodi iudiciorum anfractu, sequi maluisse. Aut sibi ad honores petendos atatem integram

ces, id est, equites Romanos, qui lege C. Gracchi per annos ii. iudicia renuerant, non modo iudicandi potestate victor Sylla privavit, verum etiam proscripsit. Manut. Valde blanditur mihi conjectura Manutii, non modo iudicandi potestate victor Sylla

tegram restitui oportere: aut, quoniam id non posset, eam conditionem vitæ, quam secuti, petitionem reliquissent²⁶, manere: iniquum esse, eos, qui honorum ornamenta, propter periculorum multitudinem, pratermississent, populi beneficiis esse privatos, iudiciorum novorum periculis non carere. Senatorem hoc queri non posse, propterea, quod ea conditione proposita petere cœpisset: quodque permulta essent ornamenta, quibus eam mitigare molestiam posset: locus, auctoritas, domi splendor, apud exterarum nationum nomen & gratia, toga prætexta, sella curulis, insignia, falces, exercitus, imperia, provinciæ: quibus in rebus cum summum recte factis majores nostri præmium, tum plura peccatis pericula proposita esse vulerunt: Illi non hoc recusabant, ea ne lege accusarentur, qua nunc Avitus accusatur, qua tunc erat Semproniana, nunc est Cornelia: intelligebant enim, ea lege equestrem ordinem non teneri: sed ne nova lege alligarentur, laborabant. Avitus ne hoc quidem unquam recusavit, quominus vel ea lege rationem vitæ suæ redderet, qua non teneretur. Quæ si vobis conditio placet: omnes id agamus, ut hæc quam primum in omnes ordines quæstio perferatur.

LVII. Interea quidem, per deos immortales! quoniam omnia commoda nostra, jura, libertatem, salutem denique legibus obtinemus, a legibus non recedamus: simul & illud quam sit indignum, cogitemus, populum Romanum aliud nunc agere: vobis rempublicam & fortunas suas commisisse: ipsum sine cura esse: non metuere, ne lege ea, quam nunquam ipse jussit, & quæstione, qua se solum liberumque esse arbitretur, per paucos iudices altringatur. Agit enim sic causam T. Attius, adolescens bonus & disertus, omnes cives legibus teneri omnibus: vos attenditis, & auditis silentio, sicut facere debetis. A. Cluentius, eques Romanus, causam dicit ea lege, qua lege senatores, & ii, qui magistratum habuerunt, soli tenentur: mihi per eum recusare, & in arce legis præsidia constituere defensionis meæ non licet. Si obtinerit

²⁶ Quam secuti petitionem reliquissent] Erit facilius explicatus, si distinguas in hunc modum: quam secuti; petitionem &c. Oportet.

nuerit causam Cluentius, (sicuti vestra æquitate nixi confidimus) existimabunt, id quod erit, obtinuisse propter innocentiam, quoniam ita defensus sit: in lege autem, quam attingere noluerit, præsidii nihil fuisse.

Hic nunc est quiddam, quod ad me pertineat, de quo ante dixi, quod ego populo Romano præstare debeam, quoniam is meæ vitæ status est, ut omnis mihi cura atque opera posita sit in omnium periculis defendendis. Video, quanta, & quam periculosa, & quam infinita quæstio tentetur ab accusatoribus, cum eam legem, quæ in nostrum ordinem scripta sit, in populum Romanum transferre conentur. Quæ in lege est, qui coerit: quod quam late pateat, videtis. *Convenerit*: æque infinitum & incertum est. *Consenserit*: hoc vero cum incertum & infinitum, tum obscurum & occultum est. *Falsumve testimonium dixerit*. Quis de plebe Romana testimonium dixit unquam, cui non hoc periculum, T. Attio auctore, paratum esse videatis? Nam dicturum quidem certe, si hoc iudicium plebi Romanæ propositum sit, neminem unquam esse confirmo. Sed hoc polliceor omnibus, si cui fortè hac lege negotium facefsetur, qui lege non teneatur, si is uti me defensore vulerit, me ejus causam legis præsidio defensurum: & vel his iudicibus, vel eorum similibus, facile probaturum, & omni me defensione usurum esse legis: qua nunc ut utar, ab eo, cujus voluntati mihi obtemperandum est, non conceditur.

LVIII. Non enim debeo dubitare, Iudices, quin, si qua ad vos causa hujusmodi delata sit ejus, qui lege non teneatur; etiam si is invidiosus, aut multis offensus esse videatur, etiam si eum oderitis, etiam si inviti absoluturi sitis, tamen absolvatis: & religioni potius vestræ, quam odio pareatis. Est enim sapientis iudicis, cogitare, tantum sibi a populo Romano esse permissum, quantum commissum & creditum sit: & non solum sibi potestatem datam, verum etiam fidem habitam esse meminisse: posse, quem oderit, absolvere: quem non oderit, condemnare: & semper non quid ipse velit, sed quid lex & religio togat, cogitare: animadvertere, qua lege

reus citetur, de quo reo cognoscat, quæ res in quæstione ver-
fetur. Cum hæc sunt videnda, tum vero illud est hominis
magni, Judices, atque sapientis, cum illam, judicandi cau-
sa, tabellam ²⁷ sumserit, non se putare esse solum, neque
sibi, quodcumque concupierit, licere; sed habere in consilio
legem, religionem, æquitatem, fidem: libidinem autem, o-
dium, invidiam, metum, cupiditateque omnes amovere:
maximeque æstimare conscientiam mentis suæ, quam a diis
immortalibus accepimus; quæ a nobis divelli non potest; quæ
si optimorum consiliorum atque factorum testis in omni vita
nobis erit, sine ullo metu & summa cum honestate vivemus.

Hæc si T. Attius aut cognovisset, aut cogitasset: profecto
ne conatus quidem esset dicere, id quod verbis multis egit,
judicem, quod ei videatur, statuere, & non devinctum legi-
bus esse oportere. Quibus de rebus mihi pro Cluentii volun-
tate, nimium; pro reipublicæ dignitate, parum; pro vestra
prudentia, satis dixisse videor. Reliqua perpauca sunt, quæ,
quia vestræ quæstionis erant, ideo illi statuerunt sibi fin-
genda esse, & proferenda, ne omnium turpissimi reperirentur,
si in iudicium nihil, præter invidiam, attulissent.

LIX. Atque, ut existimetis, necessario me de his rebus,
de quibus jam dixerim, pluribus egisse verbis, attendite reli-
qua. Profecto intelligetis, ea, quæ paucis demonstrari potue-
runt, brevissime esse defensa. Cn. Decio Samniti, ei, qui
proscriptus est, injuriam in calamitate ejus ab hujus familia
factam esse dixistis. Ab nullo ille liberalius, quam a Cluen-
tio tractatus est. Hujus illum opes in rebus ejus incommodis
sublevarunt. Atque hoc cum ipse, tum omnes ejus amici,
necessarii que cognoverunt.

Ancarii, & Paceni pastoribus, hujus villicum vim & ma-
nus attulisse. Cum quædam in collibus (ut solet) contro-
versia pastorum esset orta: Aviti villici rem domini, & pri-
vatam possessionem defenderunt. Cum esset expostulatio fa-
cta, causa illis demonstrata: sine iudicio controversiaque dis-
cessum est.

P.

²⁷ Tabellam] De qua Afconius in Divinat. cap. 7.

P. Ælii testamento propinquus exheredatus cum esset, he-
res hic alienior institutus est. P. Ælius Aviti merito fecit:
neque hic in testamento faciendo interfuit: idque testamen-
tum ab hujus inimico Oppianico est obsignatum. Florio leg-
atum ex testamento, institutum esse. Non est ita. Sed cum
H-S xxx scripta essent, pro H-S ccc, neque ei satis cautum
videretur; voluit, eum aliquid acceptum referre liberalitati
suæ. Primo debere negavit: post sine controversia solvit. Cæ-
lii cujusdam Samnitis uxorem post bellum ab hoc esse repe-
ritam. Mulierem cum emisset de secltoribus, quo tempore
eam primum liberam esse audivit, sine iudicio reddidit Cæ-
lio. Ennium esse quendam, cujus bona teneat Avitus. Est
hic Ennius egens quidam, calumniator, mercenarius Oppia-
nici, qui permultos annos quievit: deinde aliquando cum
servo Aviti furti egit: nuper ab ipso Avito petere coepit.
Hic illo privato iudicio (mihi credite) nobis iisdem fortas-
se patronis, calumniam non effugiet. Atque etiam, ut nobis
renuntietur, hominem multorum hospitem ²⁸ A. Binnium
quendam, cauponem, de via Latina, subornatis: qui sibi a
Cluentio, servisque ejus, in taberna sua manus allatas esse
dicat. Quo de homine, nihil etiam nunc dicere nobis est
neceffe. Si invitaverit ²⁹, id quod solet, sic hominem acci-
piemus, ut molestè ferat, se de via decessisse. Habetis, Ju-
dices, quæ in totam vitam de moribus A. Cluentii, quem
illi invidiosum reum volunt esse; annos octo meditati accu-
satores collegerunt. Quam levìa, genere ipso! quam falsa,
re! quam brevìa, responsu!

LX. Cognoscite nunc id, quod ad vestrum jusjurandum per-
tinet, quod vestri iudicii est, quod vobis oneris imposuit ea
lex, qua coacti huc convenistis, de criminibus veneni: ut
omnes intelligant, quam paucis verbis hæc causa perorari po-
tuerit, & quam multa a me dicta sint, quæ ad hujus volun-
tatem maxime, ad vestrum iudicium minime pertinerent.

N 2

Ob.

²⁸ Hominem multorum hospitem] Facete
dicitur ambiguo sensu. Nam hospitem mul-
torum esse, laus est in nobilibus viris; in
caupone queffus est, itaque laude caret. Grævius.

Manutius.

²⁹ Si invitaverit] More cauponum præ-
torum esse, tercentes invitantium, ut ad se divertant.

Objectum est, C. Vibium Capacem ab hoc A. Cluentio veneno esse sublatum. Opportune adest homo summa fide, & omni virtute praeclitus, L. Platorius, senator, qui illius Capacis hospes fuit, & familiaris. Apud hunc ille Romae habitavit, apud hunc aegrotavit, hujus domi est mortuus. At heres est Cluentius. Interlatum dico esse mortuum, possessionemque ejus honorum, praetoris edicto, huic illius fororis filio, adolescenti pudentissimo, & in primis honesto, equiti Romano datam, Numerio Cluentio, quem videtis.

Alterum veneficii crimen, Oppianico huic adolescenti, cum ejus in nuptiis, more Larinatium, multitudo hominum pranderet, venenum Aviti consilio paratum: id cum daretur in mulso, Balbutium quendam, ejus familiarem, interceptisse, bibisse, statimque esse mortuum. Haec ego si sic agerem, tanquam mihi crimen esset diluendum, haec pluribus verbis dicerem, quae nunc paucis percurrit oratio mea.

Quid unquam Avitus in se admisit, ut hoc tantum ab eo facinus non abhorreere videatur? Quid autem magnopere Oppianicum metuebat, cum ille verbum omnino in hac ipsa causa nullum facere potuerit: huic autem accusatores, matre viva, deesse non possent? quod jam intelligetis. An ut de causa ejus periculi nihil decederet, ad causam novum crimen accederet? Quod autem tempus veneni dandi, illo die? in illa frequentia? Per quem porro datum? unde sumptum? Quae deinde interceptio poculi? cur non de integro autem datum? Multa sunt, quae dici possunt: sed non committam, ut videar non dicendo voluisse dicere. Res enim jam se ipsa defendat.

Nego, illum adolescentem, quem statim epoto poculo mortuum esse dixistis, omnino illo die esse mortuum. Magnum & impudens mendacium. Perspiciate caetera. Dico, illum cum ad illud prandium crudior venisset, & ut atas illa fert, sibi tum non pepercisset; aliquot dies aegrotasse, & ita esse mortuum. Quis huic rei testis est? idem, qui sui luctus, pater: pater, inquam, illius adolescentis: quem, propter animi dolorem, pertenuis suspicio potuisset ex illo loco testem

in

in A. Cluentium constituere: is hunc suo testimonio sublevat. Quod recita. Tu autem, nisi molestum est, paulisper exurge, & perfer hunc dolorem commemorationis necessariae: in qua ego diutius non morabor, quoniam, quod fuit viri optimi, fecisti, uti ne cui innocenti meror tuus calamitatem & fallum crimen afferret. TESTIMONIUM Balbutii patris.

LXI. Unum etiam mihi reliquum ejusmodi crimen est, Judices, ex quo illud perspicere possitis, quod a me initio orationis meae dictum est: quidquid mali per hos annos A. Cluentius viderit, quidquid hoc tempore habeat sollicitudinis ac negotii, id omne a matre esse constat. Oppianicum veneno necatum esse, quod ei datum sit in pane per M. Asellium quendam, familiarem illius, idque Aviti consilio factum esse, dicitis. In quo primum illud quaro, quae causa Avito fuerit, cur interficere Oppianicum vellet. Inimicitias enim inter ipsos fuisse confiteor: sed homines, inimicos suos morte affici volunt, vel quod metuunt, vel quod oderunt. Quo tandem igitur Avitus metu adductus, tantum in se facinus suscipere conatus est? Quid erat, quod jam Oppianicum poena affectum pro maleficiis, ejectum e civitate, quicquam timeret? Quid metuebat? ut oppugnaretur a perditio? an ne accusaretur a condemnato? an ne exulis testimonio laederetur? Sin autem, quod oderat Avitus, idcirco illum vita frui noluit: adeone erat stultus, ut illam, quam tum ille vivebat, vitam esse arbitraretur, damnati, exulis, deserti ab omnibus? Quem propter animi importunitatem, nemo recipere recto, nemo audire, nemo alloqui, nemo respicere vellet? Hujus igitur vitae Avitus invadebat? Hunc si acerbe & penitus oderat; non eum quam diutissime vivere velle debebat? Huic mortem maturabat inimicus, quod illi unum in malis perfugium erat calamitatis? Qui si quid animi ac virtutis habuisset, (ut multi saepe fortes viri in ejusmodi dolore) mortem sibi ipse conscisset: huic quamobrem id vellet inimicus offerre, quod ipse sibi optare deberet? Nam nunc quidem quid tandem illi mali mors attulit? nisi forte ineptis ac fabulis ducimur, ut existimemus illum apud inferos impiorum

sup-

supplicia perferre, ac plures illic offendisse inimicos, quam hic reliquisset: a socrus, ab uxorum, a fratris, a liberum poenis actum esse præcipitem in sceleratorum sedem, atque regionem. Quæ si falsa sunt, id quod omnes intelligunt, quid ei tandem aliud mors eripuit, præter sensum doloris?

LXII. Age vero, venenum per quem datum? per M. Afellium. Quid huic cum Avito? nihil: atque adeo, quod ille Oppianico familiarissime est usus, potius etiam simultras. Eine igitur, quem sibi offensorem, Oppianico familiarissimum sciebat esse, potissimum & suum scelus, & illius periculum committebat? Cur deinde tu, qui pietate ad accusandum excitatus es, hunc Afellium esse inultum tamdiu finis? Cur non Aviti exemplo usus es, ut per illum, qui attulisset venenum, de hoc præjudicaretur?

Jam vero illud quam non probabile, quam inusitatum, Judices, quam novum, in pane datum venenum? Faciliusne potuit, quam in poculo? latentius potuit, abditum aliqua in parte panis, quam si totum colliquefactum in potione esset? celerius potuit comestum, quam epotum, in venas atque in omnes partes corporis permanere? facilius fallere in pane, si esset animadversum, quam in poculo, cum ita confusum esset, ut secerni nullo modo posset?

At repentina morte periit. Quod si esset ita factum, tamen ea res, propter multorum ejusmodi mortem, satis firmam veneni suspicionem non haberet: si esset suspiciosum, tamen ad alios potius, quam ad Avitum pertineret. Verum in eo ipso homines impudentissime mentiuntur. Id ut intelligatis, & mortem ejus, & quemadmodum, post mortem, in Avitum sit crimen a matre quaesitum, cognoscite.

Cum vagus & exul erraret, atque undique exclusus Oppianicus, in Falernum se ad C. Quintilium contulisset: ibi primum in morbum incidit, ac satis vehementer diuque ægrotauit. Cum esset una Saffia, & Statio Albio³⁰ quodam colono, homine valente, qui simul esse solebat, familiarius utere-

³⁰ Statio Albio] Libertus erat Oppianici senis, ut ex prænomine, & nomine illius patet. Ferras.

uteretur, quam vir dissolutissimus, incolumi fortuna, pati posset, & jus illud matrimonii castum atque legitimum damnatione viri sublatum arbitraretur; Nicostratus quidam, fidelis Oppianici servulus, percuriosus & minime mendax, multa dicitur renuntiare domino solitus esse. Interea Oppianicus cum jam convalesceret, neque in Falerno improbitatem coloni diutius ferre posset, & huc ad urbem profectus esset, (solebat enim extra portam aliquid habere conducti) cecidisse ex quo dicitur, & homo infirma valetudine latus offendisse vehementer, & posteaquam ad urbem cum febris venerit, paucis diebus esse mortuus. Mortis ratio, Judices, ejusmodi est, ut aut nihil habeat suspicionis, aut, si quid habet, id intra parietes in domestico scelere versetur.

LXIII. Post mortem ejus Saffia statim moliri nefaria mulier cepit insidias filio: quaestionem habere de viri morte constituit. Emit de A. Rupilio, quo erat usus Oppianicus medico, Stratonem quendam, quasi ut idem faceret, quod Avitus in emendo Diogene fecerat. De hoc Stratone, & de assecla quodam servo suo, quaesituram esse dixit. Præterea servum illum Nicostratum, quem nimium loquacem fuisse, ac nimium domino fidelem arbitrabatur, ab hoc adolescente Oppianico in quaestionem postulavit. Hic cum esset illo tempore puer, & illa quaestio de patris sui morte constitui diceretur: etsi illum servum, & sibi benevolum esse, & patri fuisse arbitrabatur; nihil tamen est ausus recusare. Advocantur amici, & hospites Oppianici, & ipsius mulieris multi, homines honesti, atque omnibus rebus ornati. Tormentis omnibus vehementissimis quaeritur. Cum essent animi servorum & spe & metu tentati, ut aliquid in quaestione dicerent: tamen (ut arbitror) auctoritate advocatorum, & vi tormentorum adducti, in veritate manserunt, neque se quidquam scire dixerunt.

Quaestio illo die de amicorum sententia dimissa est. Satis longo intervallo post iterum advocantur. Habetur de integro quaestio: nulla vis tormentorum acerrimorum prætermittitur: averlari advocati, & jam vix ferre posse: furere crudelis atque

que importuna mulier, sibi nequaquam, ut sperasset, ea, quæ cogitasset, procedere. Cum jam tortor, atque essent tormenta ipsa defessa, neque tamen illa finem facere vellet: quidam ex advocatis, homo & honoribus populi ornatus, & summa virtute præditus, intelligere se dixit, non id agi, ut verum inveniretur; sed ut aliquid falsi dicere cogerentur. Hoc postquam cæteri comprobant: ex omnium sententiâ constitutum est, satis videri esse quæsitum.

Redditur Oppianico Nicostratus: Larinum ipsa proficiscitur cum suis, mærens, quod jam certe incolumem filium fore putabat, ad quem non modo verum crimen, sed ne ficta quidem suspicio perveniret: & cui non modo aperta inimicorum oppugatio, sed ne occultæ quidem matris insidiæ nocere potuissent. Larinum postquam venit: quæ a Stratone illo venenum antea viro suo datum, sibi persuasum esse simulasset, instructam ei continuo & ornatam, Larini medicinæ exercendæ causa, tabernam dedit.

LXIV. Unum, alterum, tertium annum Saffia quiescebat: ut velle, atque optare aliquid calamitatis filio potius, quam id fruere & moliri videretur. Tum interim Hortensio, Metello consulibus, ut hunc Oppianicum aliud agentem, ac nihil ejusmodi cogitantem, ad hanc accusationem detraheret, invito despondit ei filiam suam, illam, quam ex genero suscepserat; ut eum nuptiis alligatum simul, & testamenti spe devinctum, possit habere in potestate. Hoc ipso fere tempore Strato ille medicus domi furtum fecit, & eadem ejusmodi. Cum esset in ædibus armarium, in quo sciret esse nummorum aliquantum, & auri: noctu duos servos dormientes occidit, in piscinamque dejecit: ipse armarii fundum execut, & H-S *³¹ & auri quinque pondo abstulit, uno ex servis puero non grandi concio.

Furto postridie cognito, omnis suspicio in eos servos, qui non comparebant, commovebatur. Cum exfessio illa fundi in armario animadverteret, quærebant homines, quoniam modo

³¹ H-S *] Post vocem, *se Tertium*, justi notari stellulam, per quam admonetur lector, hic desesse numerum. *Lambinus*.

modo fieri potuisset. Quidam ex amicis Saffiæ recordatus est, se nuper in auctione quadam vidisse in rebus minutis aduncam ex omni parte dentium; & tortuosam venire ferrulam, qua illud potuisse ita circumsecari videretur. Ne multa: perquiritur a coactoribus³². Invenitur ea ferrula ad Stratonem pervenisse. Hoc initio suspicionis orto, & aperte insimulato Stratone, puer ille conscius pertimuit: rem omnem dominæ indicavit: homines in piscina inventi sunt: Strato in vincula coniectus est: atque etiam in taberna ejus nummi, nequaquam omnes, reperiuntur.

Constituitur quæstio de furto. Nam quid quisquam suspicari aliud potest? An hoc dicitis, armario expilato, pecunia ablata, non omni recuperata, occisis hominibus, institutam esse quæstionem de morte Oppianici? Cui probatis? Quid est, quod minus verisimile proferre potuistis? Deinde, ut omittam cætera, triennio post mortem Oppianici de ejus morte quærebatur? Atque etiam incensa odio pristino, Nicostratum eundem illum tum sine causa in quæstionem postulavit. Oppianicus primo recusavit. Posteaquam illa abducturam se filiam, mutaturam esse testamentum minaretur; mulieri crudelissimæ servum fidelissimum, non in quæstionem tulit, sed plane ad supplicium dedit.

LXV. Post triennium igitur agitata denique quæstio de viri morte habebatur: & de quibus servis habebatur? Nova, credo, res objecta, novi quidam homines in suspicionem vocati sunt. De Stratone, & de Nicostrato. Quid? Romæ quæsitum de istis hominibus non erat? Itane tandem? Mulier jam non morbo³³, sed scelere furiosa, cum quæstionem habuisset Romæ, cum de T. Annii, L. Rutilii, P. Saturii, & cæterorum honestissimorum virorum sententia constitutum esset, satis quæsitum videri, eadem de re triennio post, iisdem de hominibus, nullo adhibito, non dicam viro, ne colonum forte adfuisse³⁴ dicatis, sed bono viro, in filii caput quæstionem habere conata est.

Tom. V.

³² A coactoribus] his, qui cogunt & exigunt pecunias de bonis, quæ in auctione venierunt. *Manutius*.

³³ Morbo] Animi, ut antea. *Idem*.

³⁴ Adfuisse] Lege *adfuisse*. Si dicam,

nullum adhibitum esse virum: vos contra virum ejus, quem illa secum habere libidinis causa contulerat, adfuisse dicatis. Jocus est ex amphibolia. *Idem*.

An hoc dicitis? Mihi enim venit in mentem, quid dici possit, tamen adhuc non esset dictum: cum haberetur de furto quaestio, Stratonem aliquid de veneno esse confessum? Hoc uno modo, Iudices, saepe multorum improbitate depressa veritas emergit, & innocentiae defensio interclusa respirat: quod aut ii, qui ad fraudem callidi sunt, non tantum audent, quantum excogitant: aut illi, quorum eminet audacia, atque projecta est, a consiliis malitiae deferuntur. Quod si aut confidens astutia, aut callida esset audacia, vix illo obfisti modo posset. Utrum furtum factum non est? At nihil clarior Larini fuit. An ad Stratonem suspicio non pertinuit? At is & ex ferrula insimulatus, & a puero conficio est indicatus. An id actum non est in quaerendo?

Quae fuit alia igitur causa quaerendi? An, id quod dicendum vobis est, & quod tum Saffia dictitabat, cum de furto quaeretur, tum Strato iisdem in tormentis dixit de veneno? En hoc illud est, quod ante dixi: mulier abundat audacia: consilio & ratione deficitur. Nam tabellae quaestionis plures proferuntur, quae recitatae, vobisque editae sunt, illae ipsae, quas tum obfignatas esse dixi: in quibus tabellis de furto littera nulla invenitur. Non venit in mentem, primam orationem Stratonis conscribere de furto; post aliquid adungere dictum de veneno, quod non percontatione quaesitum, sed dolore expressum videretur.

Quaestio de furto est, veneni jam suspitione, superiore quaestione, sublata; quod ipsum haec eadem mulier indicarat: quae ut Romae de amicorum sententia statuerat satis esse quaesitum, postea per triennium maxime ex omnibus servis Stratonem illum dilexerat, in honore habuerat, commodis omnibus affecerat. Cum igitur de furto quaeretur, & eo furto, quod ille sine controversia fecerat: tum ille de eo, quod querebatur, verbum nullum fecit? de veneno statim dixit? de furto, si non eo loco, quo debuit, ne in extrema quidem, aut media, aut in aliqua denique parte quaestionis, verbum fecit ullum?

LXVI. Jam videtis, illam nefariam mulierem, Iudices, eadem

eadem manu, qua, si detur potestas, interficere filium cupiat, hanc fictam quaestionem conscripisse. Atque istam ipsam quaestionem dicite, quis obfignavit? Unum aliquem nominare. Neminem reperietis, nisi forte ejusmodi hominem, quem ego proferri malim, quam neminem nominari. Quid ais, T. Atti? Tu periculum capitis, tu indicium sceleris, tu fortunas alterius literis conscriptas in iudicium afferas: neque earum auctorem literarum, neque obfignatorem, neque testem ullum nominabis? Et, quam tu pestem innocentissimo filio ex matris sinu deprompseris, hanc hi tales viri comprobabunt? Esto, in tabellis nihil est auctoritatis³⁵: quid? ipsa quaestio, iudicibus: quid? amicis, hospitibusque Oppianici, quos adhibuerat antea: quid? huic tandem ipsi tempori, cur non reservata est? Quid istis hominibus factum est, Stratone, & Nicostrato?

Quaero abs te, Oppianice, servo tuo Nicostrato quid factum esse dicas. Quem tu, cum hunc brevi tempore accusaturus esses, Romam deducere, dare potestatem indicandi, incolumem denique servare quaestioni, servare his iudicibus, servare huic tempori debuisti. Nam Stratonem quidem, Iudices, in crucem actum esse exacta scitote lingua: quod nemo est Larinatium, qui nesciat. Timuit mulier amens non suam conscientiam, non odium municipum, non famam omnium, sed, quasi non omnes ejus sceleris testes essent futuri, sic metuit, ne condemnaretur extrema servuli voce morientis.

Quod hoc portentum, dii immortales? quod tantum monstrum in ullis locis? quod tam infestum scelus & immane, aut unde natum esse dicamus? Jam enim videtis profecto, Iudices, non sine necessariis me, ac maximis causis, principio orationis meae de matre dixisse. Nihil est enim mali, nihil sceleris, quod illa non ab initio filio voluerit, opraverit, cogitaverit, effecerit. Mitto illam primam libidinis injuriam: mitto nefarias generi nuptias: mitto cupiditate matris expulsam ex matrimonio filiam: quae nondum ad hujusce vitae periculum

³⁵ Esto: in tabellis, nihil est auctoritatis] dum putat, in tabellis nominis est, &c. cui Ioan. Passeratius, homo pereruditus, legendum putat, in tabellis nominis est, &c. cui assentior. Lambin.

fed ad commune familiæ dedecus pertinebant. Nihil de alteris Oppianici nuptiis queror: quarum illa cum obsides filios ab eo mortuos accepisset, tum denique in familiæ luctum, atque in privignorum funus nupsit. Prætereo, quod Aurium Melinum, cujus illa quondam focus, paulo ante uxor fuisset, cum Oppianici esse opera proscriptum occisumque cognosceret, eam sibi domum sedemque conjugii delegit, in qua quotidie superioris viri mortis indicia & spolia fortunarum videret.

Illud primum queror, de illo scelere, quod nunc denique patefactum est, Fabriciani veneni: quod jam tum recens, suspiciosum cæteris, huic incredibile, nunc vero apertum jam omnibus, ac manifestum videtur. Non est profecto de illo veneno celata mater: nihil est ab Oppianico sine consilio mulieris cogitatum: quod nisi esset, certe postea, deprehensa re, non illa ut ab improbo viro discessisset, sed ut a crudelissimo hoste fugisset, domumque illam, in perpetuum, scelere omni affluentem, reliquisset. Non modo id non fecit, sed ab illo tempore nullum locum prætermisit, in quo non instrueret insidias aliquas, ac dies omnes ac noctes tota mente mater de perniciæ filii cogitaret. Quæ primum, ut istam confirmaret Oppianicum accusatorem filio suo, * donis muliebribus, collocatione filiæ, spe hereditatis obstrinxit.

LXVII. Itaque apud cæteros, novis inter propinquos susceptis inimicitias, sæpe fieri divortia, atque ^b affinitatum discordia vidimus: hæc mulier satis firmum accusatorem filio suo fore neminem putavit, nisi qui in matrimonium sororem ejus ante duxisset. Cæteri novis affinitatibus adducti, veteres inimicitias sæpe deponunt: illa sibi ad confirmandas inimicitias affinitatis conjunctionem pignori fore putavit. Neque in eo solum diligens fuit, ut accusatorem filio suo compararet: sed etiam cogitavit, quibus eum rebus armaret. Hinc enim illæ sollicitationes fervorum & minis & promissis: hinc illæ infinitæ crudelissimæque de morte Oppianici quæstiones: quibus finem aliquando non muliebris modus, sed amicorum auctoritas fecit.

a Lamb. donis, muneribus

b Idem. affinium

cit. Ab eodem scelere illa triennio post habitæ Larini quæstiones: ejusdem amentia falsæ conscriptiones quæstionum; ex eodem furore etiam illa conscclerata exsectio linguæ: totius denique hujus ab illa est & inventa, & adornata comparatio criminis.

Atque his rebus cum instructum accusatorem filio suo Romam ipsa misisset, paulisper, conquirendorum & conducendorum testium causa, Larini est commorata: postea autem, cum appropinquare hujus judicium ei nuntiatum est, confestim huc advolvit, ne aut accusatoribus diligentia, aut pecunia testibus deesset; aut ne forte mater hoc sibi optatissimum spectaculum hujus sordium, atque luctus, & tanti squaloris amitteret.

LXVIII. Jam vero quod iter Romam ejus mulieris fuisse existimatis? quod ego, propter vicinitatem Aquinatium & Venafranorum, ex multis audivi & comperi: quos concursus in his oppidis? quantos & virorum & mulierum gemitus esse factos? Mulierem quandam Larino, atque illam usque a mari supero Romam proficisci, cum magno comitatu, & pecunia, quo facilius circumvenire judicio capitis, atque opprimere filium posset. Nemo erat illorum, pene dicam, quin expiandum illum locum esse arbitraretur, quacunque illa iter fecisset: nemo, quin terram ipsam violari, quæ mater est omnium, vestigiis consccleratae matris putaret. Itaque nullo in oppido consistendi potestas ei fuit: nemo ex tot hospitibus inventus est, qui non contagionem aspectus fugeret. Non si se potius ac solitudini, quam ulli aut turbæ, aut hospiti committebat.

Nunc vero quid agat, quid moliarur, quid denique quotidie cogitet, quem ignorare nostrum putat? Quos appellavit, quibus pecuniam promiserit, quorum fidem pretio labefactare conata sit, tenemus. Quin etiam nocturna sacrificia, quæ putat occultiora esse, sceleratasque ejus preces, & nefaria vota cognovimus: quibus illa etiam deos immortales de suo scelere testatur, neque intelligit, pietate, & religione, & justis precibus, deorum mentes, non contaminata superstitione,

ne, neque ad scelus perficiendum cæsis hostiis posse placari. Cujus ego furorem atque crudelitatem deos immortales a suis aris atque templis aſpernatos eſſe confido.

LXIX. Vos, Judices, quos huic A. Cluentio quosdam alios deos ad omne vitæ tempus fortuna eſſe voluit, hujus importunitatem matris a filii capite depellite. Multi ſape in judicando peccata liberum, parentum miſericordiæ conſeſerunt: vos, ne hujus honeſtiſſimæ actam vitam matris crudelitati condonetis, rogamus: præſertim cum ex altera parte totum municipium videre poſſitis. Omnes ſcītote, Judices, (incredibile dictu eſt, ſed a me veriſſime dicitur) omnes Larinates, qui valuerunt, veniſſe Romam, ut hunc ſtudio frequentiaque ſua, quantum poſſent, in tanto ejus periculò ſublevarent. Pueris illud, hoc tempore, & mulieribus, oppidum ſcītote eſſe traditum, idque in præſentia, in communi Italia pace, domeſticis copiis eſſe tutum. Quos tamen ipſos aq̄ue, & eos, quos præſentes videtis, hujus expectatio judicii dies nocteſque ſollicitat.

Non illi vos de unius municipis fortunis arbitrantur, ſed de totius municipii ſtatu, dignitate, commodiſque omnibus ſententias eſſe laturos. Summa eſt enim, Judices, hominis in communem municipii rem diligentia, in ſingulos municipis benignitas, in omnes homines juſtitia, & fides. Præterea nobilitatem illam inter ſuos, locumque a majoribus traditum ſic tuctur, ut majorum gravitatem, conſtantiam, gratiam, liberalitatem aſſequatur. Itaque iis eum verbis publice laudant, ut non ſolum teſtimonium ſuum, judiciumque ſignificant, verum etiam curam animi, ac dolorem. Quæ dum laudatio recitatur, vos queſo, qui eam detuliſtis, aſurgite. LAUDATIO CLUENTII, ex decurionum Larinatum decreto.

Ex lacrymis horum, Judices, exiſtimare poteſtis, omnes hæc decuriones decreviſſe lacrymantes. Age vero, vicinorum quantum ſtudium, quam incredibilis benevolentia, quanta cura eſt? Non illi in libellis laudationum decreta miſerunt, ſed homines honeſtiſſimos, quos noſſemus omnes, huc frequentes adeſſe, & hunc præſentes laudare voluerunt. Adſunt Ferentini,

ni, homines nobiliſſimi, Marrucini item pari dignitate: Theano, Appulo³⁶, atque Luceria equites Romanos, honeſtiſſimos homines, laudatores videtis: Boviano, totoque ex Samnio cum laudationes honeſtiſſimæ miſſæ ſunt, tum homines ampliſſimi, nobiliſſimique venerunt. Jam qui in agro Larinati prædia, qui negoria, qui res pecuarias habent, honeſti homines, & ſummo ſplendore præditi, difficile dictu eſt, quam ſint ſolliciti, quam laborent. Non multi mihi ab uno ſic diligi videntur, ut hic ab his univerſis.

LXX. Quam non abeſſe ab hujus judicio L. Voluſenum, ſummo ſplendore hominem ac virtute præditum, vellem? Quam vellem præſentem poſſe P. Helvidium Ruſum, equitem Romanum, omnium ornatiſſimum, nominare: qui, cum, hujus cauſa, dies nocteſque vigilaret, & cum me hanc cauſam doceret; in morbum gravem periculoſumque incidit: in quo tamen non minus de capite ejus, quam de ſua vita laborat. Cn. Tudicii ſenatoris, viri optimi & honeſtiſſimi, par ſtudium & teſtimonio, & laudatione cognoscetis. Eadem ſpe, ſed majore verecundia, de te, P. Volumni, quoniam judex es in A. Cluentium, dicimus. Et, ne longum ſit, omnium vicinorum ſummam eſſe in hunc benevolentiam, confirmamus.

Horum omnium ſtudium, curam, diligentiam, meumque una laborem, qui totam hanc cauſam, veteri inſtituto, ſolus peroravi, veſtramque ſimul, Judices, æquitatem & manſuetudinem una mater oppugnat. At quæ mater? Quam cæcæ crudelitate, & ſcelere ferri videtis: cujus cupiditatem nulla unquam turpitude retardavit: quæ vitii animi in deterrimas partes jura hominum convertit omnia: cujus ea ſtultitia eſt, ut eam nemo hominem; ea vis, ut nemo fœminam; ea crudelitas, ut nemo matrem appellare poſſit. Atque etiam nomina neceſſitudinum, non ſolum naturæ nomen, & jura mutavit: uxor generi, noverca filii, filia pel-

³⁶ Theano Appulo] Ego puto utrumque Teſſum, Apulum, & Sidicinum, ſcribi ſi ut plerumque. Urſinus.
ne b: Apulians, & Apulum, modo ſimpli- * Vid. Man. Lamb. pecuniarias
ci p, ut apud Horatium ſemel reperi (al-

pellex³⁷ : eo jam denique adducta est, ut sibi, præter formam, nihil ad similitudinem hominis reservarit.

Quare, Judices, si scelus odistis, prohibetè aditum matris a filii sanguine: date parenti hunc incredibilem dolorem ex salute, ex victoria liberum: patimini, matrem, ne orbata filio lætetur, victam potius vestra æquitate discedere. Sin autem, id quod vestra natura postulat, pudorem, bonitatem, virtutemque diligitis: levate hunc aliquando supplicem vestrum, Judices, tot annos in falsa invidia periculisque versatum; qui nunc primum post illam flammam, aliorum factu & cupiditate excitatam, spe vestra æquitatis erigere animum, & paulum respirare a metu cœpit; cui posita sunt in vobis omnia; quem servatum esse plurimi capiunt, servare soli vos potestis. Orat vos Avitus, Judices, & flens obsecrat, ne se invidiæ, quæ in judiciis valere non debet; ne matri, cujus vota & preces a vestris mentibus repudiare debetis; ne Oppianico, homini nefario, condemnato jam & mortuo, condonetis.

LXXI. Quod si qua calamitas hunc in hoc judicio affixerit innocentem: nã iste miser, Judices, si, id quod difficile factu est, in vita remanebit, sãpe, & multum queretur, deprehensum esse illud quondam Fabricianum venenum: Quod si tum indicatum non esset; non huic ærumnosissimo venenum illud fuisset, sed multorum medicamentum laborum: postremo etiam fortassis mater exequias illius funeris profecuta, mortem se filii lugere simulasset. Nunc vero quid erit profectum, nisi ut hujus ex mediis mortis insidiis vita ad luctum reservata; mors sepulcro patris privata esse videatur? Satis diu fuit in miseris, Judices: satis multos annos ex invidia laboravit. Nemo huic tam iniquus, præter parentem, fuit; cujus animum non jam expletum esse putemus. Vos, qui æqui estis omnibus, qui, ut quisque crudelissime oppugnatur, eum lenissime sublevatis, conservate A. Cluentium: restituite incolumem municipio: amicis, vicinis, hospitiibus, quorum studia

³⁷ Uxor generi, noverca filii, filia pellex] Magna vis eloquentiæ: cujus ipse testimonium extare voluit in eo libro, quem, O- rator, inscripsit. Vide cap. 30. Manut.

studia videtis, reddite: vobis in perpetuum, liberisque vestris obstringite. Vestrum est hoc, Judices, vestra dignitatis, vestra clementiæ: recte hoc repetitur a vobis, ut virum optimum atque innocentissimum, plurimisque mortalibus carum atque jucundissimum, his aliquando calamitatibus liberetis: ut omnes intelligant, in concionibus esse invidiæ locum, in judiciis veritati.

